

УДК 330.131.5:633.85(477.72)

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР У ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Димов О.М. – к.с.-г.н., с.н.с.

Інститут зрошуваного землеробства НААН

У статті висвітлені питання динаміки виробництва насіння основних олійних культур та зміни структури посівних площ у Херсонській області протягом 1990-2015 рр. Охарактеризовано ситуацію з внесенням у ґрунт мінеральних і органічних добрив. Розглянуто фактори впливу, які визначають економічну ефективність виробництва олійних культур. Проаналізовано ефективність виробництва соняшнику, сої та ріпаку в регіоні.

Ключові слова: ефективність, ріпак, соняшник, соя, динаміка виробництва, структура посівів, застосування добрив, виробничі витрати, прибутковість.

Дымов А.Н. *Экономическая эффективность производства продукции масличных культур в Херсонской области*

В статье освещены вопросы динамики производства семян основных масличных культур и изменения структуры посевных площадей в Херсонской области на протяжении 1990-2015 гг. Охарактеризована ситуация с внесением в почву минеральных и органических удобрений. Рассмотрены факторы влияния, которые определяют экономическую эффективность производства масличных культур. Проанализирована эффективность производства подсолнечника, сои и рапса в регионе.

Ключевые слова: эффективность, рапс, подсолнечник, соя, динамика производства, структура посевов, применение удобрений, производственные затраты, прибыльность.

Dymov O.M. *Economic efficiency of production of oilseed crops' products in Kherson region*

The paper is focused at the questions of dynamics production products of basic oilseed crops and change of structure sowing areas in Kherson region during 1990-2015 have been elucidated. The situation with the application in soil the mineral and organic fertilizers is characterized. The factors of influence which determine economic efficiency of oil crops' production. The efficiency of sunflower, soybean and rape production in region is analyzed.

Keywords: efficiency, rape, sunflower, soybean, dynamics of production, structure of sows, fertilizers' application, production expenses, profitability.

Постановка проблеми. Ефективність аграрного виробництва визначається наявністю й станом усіх його факторів: земельних і трудових ресурсів, основних виробничих і оборотних засобів. Збільшити виробництво сільськогосподарської продукції до повного задоволення потреби населення неможливо без всебічного прискорення розвитку сільського господарства та зростання рівня економічної ефективності окремих його галузей. Виробництво білково-олійних культур і споживання білка є важливим показником рівня забезпеченості населення основними продуктами харчування. Протягом останніх двох десятиліть в Україні спостерігається стала тенденція до розширення посівних площ олійних культур, що зумовлено прибутковістю їх вирощування для аграрних підприємств, порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами.

Ефективність виробництва продукції рослинництва в цілому значною мірою залежить від дотримання сівозмін і структури посівних площ певних культур (у даному випадку мова йде про олійні) в загальній структурі посівів.

Олійні культури виробляють у багатьох країнах світу на всіх континентах, проте соняшник – здебільшого на Євразійському. При цьому Україні належить чверть світового виробництва соняшнику, а за обсягами експорту соняшникової олії наша країна посідає 1 місце в світі [16, р. 16-17].

Со́я – культура багатопланового використання, яка забезпечує виробництво понад 400 видів продуктів, успішно вирішуючи проблему білка та рослинної олії. Вона також здатна підвищувати родючість ґрунту, залишаючи після збирання 60-80 кг/га біологічно фіксованого азоту, і тому є одним з кращих попередників для більшості сільськогосподарських культур. Зокрема, врожай зернових, посіяних після сої, підвищується на 15-20% [5, с. 97]. Со́я стабільно користується попитом як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, конкурентоспроможна культура. Завдяки високій рентабельності площа її посівів в Україні з 2000 по 2015 р. зросла з 60,6 до 2158,1 тис. га, або в 35 разів, в Херсонській області – відповідно з 16,6 до 98,5 тис. га (6 разів).

В умовах зрошення со́я суттєво підвищує продуктивність. Так, якщо за період 2007-2015 рр. в Україні середня врожайність сої коливалась від 1,2 до 1,4 т/га і рівень урожайності при цьому залежав від кількості опадів та рівномірності їх випадання протягом вегетаційного періоду, то в Херсонській області при зрошенні середня врожайність за цей же період знаходилась у межах від 2,9 до 3,4 т/га, а окремі господарства щорічно отримують по 3,5-4 т/га.

Разом з тим, дехто відстоює позицію скорочення площ під соєю та заміну її ріпаком, з 1 т насіння якого виробляють 380-400 кг олії та 500-550 кг шроту. Проте, на нашу думку, найближчим часом ріпак не зможе витіснити з сівозмін сою та соняшник, оскільки гарантовані врожаї насіння він може забезпечити тільки в умовах зрошення. Основні ж масиви ріпаку в південному регіоні розміщені в польових сівозмінах на богарних землях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика конкурентоспроможності агроформувань, економічної ефективності виробництва сільськогосподарських, і зокрема олійних, культур, розвитку ринку їх продукції, різних аспектів прибутковості й фінансової стабільності аграрних підприємств вже тривалий час широко й ґрунтовно досліджується в наукових працях таких вітчизняних вчених, як В.Я. Амбросов [1], В.Г. Андрійчук [2], А.А. Бабич-Побережна [3], П.С. Вишнівський [4], Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк [6, 10], О.О. Митченко [7], П.Т. Саблук [8], Д.Ю. Соловей [9] і зарубіжних науковців М. Hunter [12], W. Jaeger, R. Siegel [13], J. Mugabo [14], J. Vollmann [15] та інших дослідників.

Незважаючи на наявний науковий доробок, проблема економічної ефективності виробництва продукції олійних культур, особливо в практичному аспекті на регіональному рівні, не втрачає актуальності.

Постановка завдання. Виходячи з вищевикладеного, метою наших досліджень було вивчення тенденцій і виявлення впливу основних факторів на економічну ефективність виробництва продукції олійних культур на рівні регіону та визначення шляхів її підвищення. У процесі дослідження використано методи: монографічний, рядів динаміки, абстрактно-логічний, факторного аналізу, статистичних групувань, графічний, порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Херсонська область має сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування всіх без винятку сільськогосподарських культур і зокрема олійних. Область у 2013 році зайняла 11 місце у вироб-

нищві валової продукції сільського господарства України з питомою вагою у 3,9% до загального виробництва, в 2011 році посідала 9-10 місце з часткою 4,3%.

Основою вітчизняного виробництва олійних культур є насіння соняшнику. Його частка у загальному виробництві цієї групи культур становить майже 70%. З розвитком ринкових відносин попит на соняшник і продукти його переробки істотно зріс як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Світове споживання соняшнику має тенденцію до зростання. Якщо у 2005-2006 маркетинговому році (МР) його споживання становило 29,6 млн т, то останніми роками досягає 35,7-38,1 млн т. Ціна на насіння значно зросла, що зробило цю культуру однією з найрентабельніших (середня ціна на світовому ринку в 2014-2015 МР становила 441 дол. США, тоді як на сою – 435, на ріпак – 419 [16, р. 15]).

Однак, підтримання сталих валових зборів досягається виключно за рахунок посівних площ, тоді як урожайність залишається досить низькою.

Вирощування олійних культур є прибутковішим, порівняно з іншими культурами, зростання їх виробництва пов'язане із зміною кон'юнктури ринку, вони, як правило, характеризуються 100% товарністю. Така ситуація на ринку стала важливим стимулом для розширення площ під олійними культурами в Херсонській області порівняно з 1990 р. у декілька разів (табл. 1). Зокрема зібрані площі соняшнику в 2014 р. становили 312,4 тис. га.

Таблиця 1 – Динаміка виробництва продукції олійних культур у всіх категоріях господарств Херсонської області

Культура	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2015 р. до 1990 р.	
							+; –	%, разів
Площа, з якої зібрано урожай, тис. га								
Ріпак	1,8	3,8	8,8	10,4	74,0	32,8	31,0	18 разів
Соняшник	109,5	136,7	177,6	280,9	294,1	300,6	191,1	2,7 раза
Соя	10,4	3,3	16,6	66,0	86,7	98,5	88,1	9,5 раза
Валовий збір, тис. тонн								
Ріпак	2,4	2,4	7,1	13,3	117,1	59,4	57,0	25 разів
Соняшник	95,6	114,8	154,7	288,6	360,5	486,5	390,9	5 разів
Соя	16,0	3,9	22,0	152,3	259,8	328,0	312,0	20,5 раза
Урожайність, ц/га								
Ріпак	13,2	6,3	8,0	12,8	15,8	18,1	4,9	37,1%
Соняшник	8,7	8,4	8,7	10,3	12,3	16,2	7,5	86,2%
Соя	15,3	11,6	13,2	23,1	29,9	33,3	18,0	2,2 раза

*Джерело: Розраховано автором за даними статистичного збірника «Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в Херсонській області у 2015 році» / [Відповідальний за випуск О.О. Бабенкова]. – Херсон : Головне управління статистики у Херсонській області, 2016. – 195 с.

Треба зауважити, що урожайність соняшнику на Херсонщині останніми роками не перевищувала в середньому 1,2-1,4 т/га, в основному через недотримання сівозмін і технологій його вирощування. За нашими ж розрахунками виробництво насіння соняшнику є прибутковим за врожайності не нижче 0,8 т/га. А високорентабельною культурою соняшник стає за урожайності насіння більше 1,5 т/га [11, с. 34]. Якщо собівартість соняшнику й надалі зростатиме, розширення його виробництва в Україні буде сповільненим.

Простежується також і тенденція до зростання зібраних площ ріпаку та сої. Так, у 2015 р. площа соняшнику, порівняно з 1990 р., зросла в 2,7 раза, сої – в 9,5, ріпаку – в 18 разів. Поряд із ростом зібраних площ помітна тенденція росту валового збору цих культур. Так, за рахунок збільшення площ посіву соняшнику на 191,1 тис. га валовий збір зріс на 1663 тис. ц, за рахунок підвищення врожайності – на 2246 тис. ц. Аналогічно за рахунок збільшення площ посіву ріпаку на 31,0 тис. га валовий збір його зріс на 409 тис. ц, за рахунок підвищення врожайності – на 161 тис. ц і за рахунок збільшення площ посіву сої валовий збір її зріс на 1348 тис. ц, за рахунок підвищення врожайності – на 1772 тис. ц.

Ріпак – культура, вимоглива до умов вирощування і потребує точного дотримання технологій виробництва [5, с. 97]. Це передбачає виробничі витрати (станом на кінець 2015 р.) при вирощуванні без поливу на рівні 4976-5380 грн/га, а при зрошенні – 7595-8000 грн/га. До того ж озимий ріпак підлягає ризику замерзання в суворі за погодними умовами зими, а ярий зазвичай не забезпечує високих урожаїв.

На жаль, як видно з даних таблиці 1, зростання виробництва продукції олійних культур на Херсонщині відбулося екстенсивним шляхом, тобто за рахунок збільшення посівних площ. Більш радикальним і раціональним шляхом росту виробництва було б інвестування коштів у: впровадження нових сортів і гібридів олійних культур, зокрема з коротким періодом вегетації, у яких генеративний період розвитку відбувається за більш сприятливих погодних умов, ніж у пізньостиглих; застосування добрив, засобів захисту рослин від шкідників, хвороб та бур'янів; удосконалення технологій вирощування культур.

Питома вага рослинництва у валовому виробництві сільськогосподарської продукції Херсонської області становить близько 76%. Основними вирощуваними культурами є зернові, технічні та овочеві. З 1990 р. по 2015 рік загальна посівна площа скоротилася на 194,3 тис. га (табл. 2).

Таблиця 2 – Структура посівних площ сільськогосподарських культур у Херсонській області

Сільськогосподарські культури	1990 рік		2015 рік	
	площа, тис. га	%	площа, тис. га	%
Зернові	811,3	51,4	782,4	56,6
Технічні	141,6	9,0	433,3	31,3
Кормові	548,2	34,7	76,7	5,5
Картопля і овоче-баштанні	76,7	4,9	91,0	6,6
Уся посівна площа	1577,8	100,0	1383,4	100,0

* Джерело: Розраховано автором за даними статистичного збірника «Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в Херсонській області у 2015 році» / [Відповідальний за випуск О.О. Бабенкова]. – Херсон : Головне управління статистики у Херсонській області, 2016. – 195 с.

Бентежить той факт, що частка кормових культур у структурі посівних площ області за вищезгаданий період знизилась у 7 разів, що опосередковано підтверджує слабкий розвиток тваринницької галузі та в подальшому несе загрозу для збереження й відтворення родючості ґрунтів за відсутності добрив, особливо органічних. Натомість суттєво (в 3 рази) зросли площі технічних культур, вирощування яких є більш прибутковим.

У порівнянні з 1990 роком, у 2015 р. в Херсонській області кількість внесених на 1 га поживних речовин зменшилась удвічі, що є негативним фактором, який веде до зниження врожаїв культур і виснаження ґрунтів. Таке різке зменшення пояснюється високою ціною на мінеральні добрива, які підприємства не можуть купувати в достатніх обсягах. Хоча, останніми роками й спостерігається тенденція до збільшення кількості внесених мінеральних добрив разом із удобреною ними площею (рис. 1).

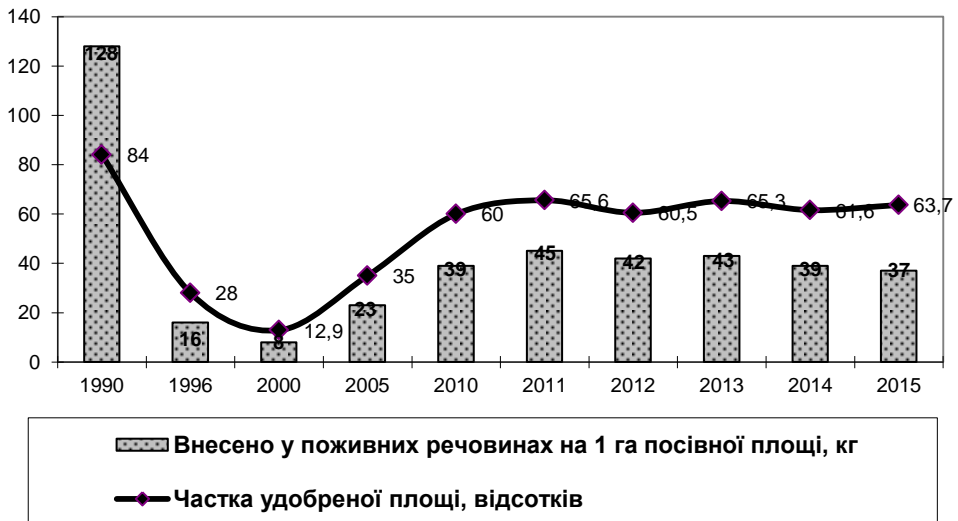

Рисунок 1. Внесення в ґрунт мінеральних добрив у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області

*Джерело: сформовано автором на основі даних статистичного бюлетеня «Про внесення мінеральних, органічних добрив, гіпсування та вапнування ґрунтів під урожай 1991-2015 років в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області» / [Відповідальний за випуск О.О. Бабенкова]. – Херсон : Головне управління статистики у Херсонській області, 1991-2016 рр.

Ще гіршою є ситуація із застосуванням органічних добрив. Кількість їх, внесених на 1 га, зменшилась за цей же період у 64 рази, а частка удобреної ними площі – у 40 разів (рис. 2). Така ситуація є наслідком зменшення поголів'я великої рогатої худоби у підприємствах. Це суттєво здорожує виробництво сільськогосподарських культур, які потребують повернення у ґрунт винесених з урожаєм елементів живлення.

У кращих підприємствах області, де піклуються про нинішній і майбутній стан ґрунтів, завдяки дотриманню технологій вирощування культур виробництво є високорентабельним. Наприклад, у ДП «ДГ «Каховське» Інституту зрошувального землеробства НААН під урожай 2015 року було внесено мінеральних добрив (у перерахунку на 100% поживних речовин) 3110 ц на площу 4482 га. Як результат – середня урожайність сої по господарству склала 38,8 ц/га, соняшнику – 25,0 ц/га, що вище, порівняно з середньою по Каховському району, відповідно на 2,2-2,4 ц/га (ріпак у підприємстві не вирощували).

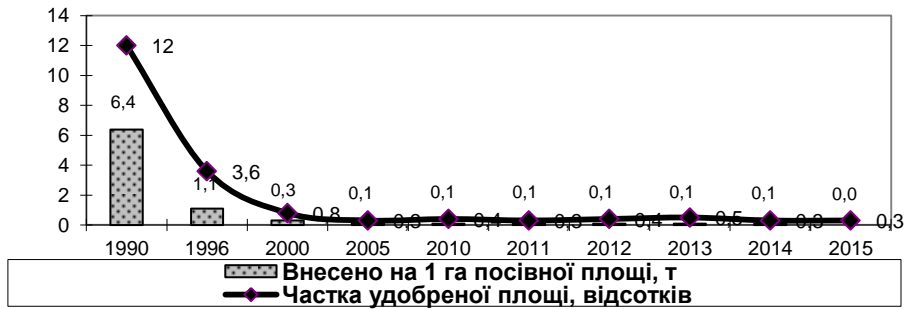

Рисунок 2. Внесення в ґрунт органічних добрив у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області

*Джерело: сформовано автором на основі даних статистичного бюлетеня «Про внесення мінеральних, органічних добрив, гіпсування та вапнування ґрунтів під урожай 1991-2015 років в сільськогосподарських підприємствах Херсонської області» / [Відповідальний за випуск О.О. Бабенкова]. – Херсон : Головне управління статистики у Херсонській області, 1991-2016 рр.

Нині більшість господарників спрямовують своє виробництво по екстенсивному шляху розвитку, прагнучи збільшити обсяги сільськогосподарської продукції не за рахунок додаткових капіталовкладень на одиницю земельної площі, а за рахунок збільшення посівних площ при мінімізації витрат [9, с. 79]. Свої обмежені кошти вони вкладають, насамперед, у технічне забезпечення: пально-мастильні матеріали, техніку, її ремонт, постачання електроенергії тощо з метою зібрання врожаю з більшої площі. При цьому у них часто не залишається фінансів на технологічне забезпечення: добрива, засоби захисту рослин, насіння високих репродукцій, впровадження нових сортів і гібридів культур. Як наслідок – вирощеного врожаю недостатньо для окупності вкладених коштів, ведення виробництва на розширеній основі та підвищення його ефективності. Хоча слід враховувати й високий рівень ризикованості виробництва в зоні Південного Степу, якщо це виробництво ведеться в неполивних умовах, а також значний диспаритет цін на продукцію сільського господарства й інших галузей економіки.

Посівні площі в масштабах Херсонської області бажано залишити в наступних межах: ріпаку – 20-25 тис. га, соняшнику – 155-170, сої – 65-75 тис. га. Досягнувши рівня середньої врожайності ріпаку 1,6-1,7 т/га, соняшнику - 1,8-1,9 т/га, сої – 3,5-4,0 т/га, можна забезпечити потреби вітчизняних покупців і реалізовувати частину врожаю за межі України.

Аналіз економічної ефективності реалізації продукції олійних культур у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області протягом 2010-2015 рр. показує, що в цей період змінювалася кон'юнктура ринку і цінова ситуація, внаслідок чого прибутковість виробництва характеризується строкатістю, проте виробництво всіх трьох культур у всі роки було прибутковим (табл. 3). Ціна і собівартість продукції синхронно зростали, за винятком 2013 р. Однак показники ефективності виробництва не завжди залежали від рівня урожайності культур. Під впливом співвідношення ціни реалізації та собівартості насіння рівень рентабельності виробництва у сільськогосподарських підприємствах протягом 2010-2015 рр. коливався в межах: ріпаку – 14,5-56,3%, соняшнику – 16,4-84,1, сої – 24,5-76,1%.

Таблиця 3 – Економічна ефективність виробництва і реалізації насіння олійних культур у сільськогосподарських підприємствах Херсонської області

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2010 р. (+; -)
1	2	3	4	5	6	7	8
Ріпак							
Кількість господарств, од.	170	139	71	145	135	103	- 67
у т.ч., які одержали збитки	43	20	19	45	42	5	- 38
Урожайність, т/га	1,58	1,64	1,00	1,70	1,56	1,81	0,23
Із розрахунку на 1 га зібраної площі, грн:							
чистий дохід	179,79	185,76	58,21	240,03	234,62	316,61	136,82
виробнича собівартість	132,93	104,33	38,05	187,35	173,21	181,04	48,11
прибуток	29,03	56,95	15,39	30,34	38,65	114,05	85,02
Із розрахунку на 1 ц продукції, грн:							
ціна реалізації	258,34	395,05	380,59	300,93	400,18	702,56	444,22
собівартість	178,07	273,93	279,96	262,88	334,25	449,47	271,40
прибуток	80,27	121,12	100,63	38,05	65,93	253,09	172,82
Рівень рентабельності, %	19,3	44,2	35,6	14,5	19,7	56,3	37,0 в.п.
Соняшник							
Кількість господарств, од.	278	305	308	309	302	277	- 1
у т.ч., які одержали збитки	20	40	89	95	92	10	- 10
Урожайність, т/га	1,23	1,29	0,84	1,21	0,87	1,62	0,39
Із розрахунку на 1 га зібраної площі, грн:							
чистий дохід	529,88	594,20	691,22	580,48	755,86	1991,41	1461,53
виробнича собівартість	271,84	365,90	500,41	450,31	545,11	965,18	693,34
прибуток	214,54	161,78	125,61	81,83	140,13	909,89	695,35
Із розрахунку на 1 ц продукції, грн:							
ціна реалізації	304,64	322,92	357,40	286,15	405,43	751,81	447,17
собівартість	142,16	235,00	292,45	245,81	330,27	408,30	266,14
прибуток	162,48	87,92	64,95	40,34	75,16	343,51	181,03
Рівень рентабельності, %	68,0	37,4	22,2	16,4	22,8	84,1	16,1 в.п.
Соя							
Кількість господарств, од.	97	103	116	117	137	137	40
у т.ч., які одержали збитки	9	10	16	12	16	5	- 4
Урожайність, т/га	2,99	3,08	2,68	3,44	3,05	3,33	0,34
Із розрахунку на 1 га зібраної площі, грн:							
чистий дохід	361,58	508,19	787,83	779,76	1098,24	1951,15	1589,57
виробнича собівартість	227,92	310,85	557,10	557,21	679,61	989,54	761,62
прибуток	93,98	149,73	154,81	159,95	318,77	843,28	749,30
Із розрахунку на 1 ц продукції, грн:							
ціна реалізації	254,94	308,09	355,16	355,58	469,66	738,48	483,54
собівартість	153,35	217,32	285,36	282,64	333,34	419,31	265,96
прибуток	101,59	90,77	69,80	72,94	136,32	319,17	217,58
Рівень рентабельності, %	35,1	41,8	24,5	25,8	40,9	76,1	41,0 в.п.

*Джерело: Розраховано автором за даними статистичного бюлетеня «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Херсонської області» за 2010-2015 рр. / [Відповідальний за випуск О.О. Бабенкова]. – Херсон : Головне управління статистики у Херсонській області, 2011-2016 рр. – С. 41-43.

Найбільшу масу прибутку з розрахунку на 1 га зібраної площі й на 1 ц продукції забезпечувало насіння соняшнику та сої. Найвищий прибуток з розрахунку на 1 га зібраної площі (909,89 грн) забезпечило виробництво соняшнику в 2015 р., хоча всі три культури мали високі результативні показники. Отже, виробництво олійних культур є достатньо прибутковим, а прибуток – стабільним.

Аналіз структури витрат на виробництво насіння олійних культур у Херсонській області протягом 2009-2015 рр. показав, що питома вага прямих матеріальних витрат змінювалась наступним чином: у 2009 р. вона складала 63,0-72,6%, у 2015-му – 71,4-76,5%. Разом з тим зменшилась частка інших прямих витрат, а також суттєво – частка витрат на оплату праці (у 2009 р. – 6,9-8,6%, у 2015-му – 4,4-4,7%) (табл. 4). Це пов'язано з використанням орендованої техніки та залучених працівників, що дає можливість зменшити виробничі витрати, однак погіршує матеріальне становище власних працівників і соціальний стан села.

Таблиця 4 – Динаміка структури витрат на виробництво насіння олійних культур у Херсонській області, %

Статті витрат	Ріпак		Соняшник		Соя	
	2009 р.	2015 р.	2009 р.	2015 р.	2009 р.	2015 р.
Оплата праці	7,3	4,7	8,6	4,6	6,9	4,4
Прямі матеріальні витрати	67,2	71,4	63,0	72,2	72,6	76,5
з них: насіння	8,5	6,5	11,0	12,7	9,7	6,5
мінеральні добрива	21,5	18,8	12,9	11,8	12,5	9,7
пально-мастильні матеріали	12,8	16,1	18,9	18,5	9,9	10,1
послуги сторонніх організацій	15,6	17,1	12,0	16,5	29,0	35,4
решта матеріальних витрат	8,8	12,9	8,2	12,7	11,5	14,8
Інші прямі витрати	25,5	23,9	28,4	23,2	20,5	19,1
Разом	100	100	100	100	100	100

*Джерело: розраховано автором з використанням: Бюлетень про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарських підприємств Херсонської області за 2009-2015 роки / [ред. В.А. Вознюк]. – Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області.

Висновки. За період 1990-2015 рр. питома вага кормових культур у структурі посівних площ Херсонської області знизилась у 7 разів, що в подальшому несе загрозу для збереження й відтворення родючості ґрунтів за низьких обсягів внесення добрив, особливо органічних. Натомість площі посівів олійних культур зросли від 2,7 раза (соняшник) до 18 разів (ріпак), оскільки виробництво їх насіння є стабільним і прибутковим.

Найбільшу масу прибутку в досліджуваній період забезпечувало насіння соняшнику та сої в 2015 р. – відповідно 909,89 і 843,28 грн з розрахунку на 1 га зібраної площі та 343,51 і 319,17 – на 1 ц продукції.

Питома вага прямих матеріальних витрат за період 2009-2015 рр. зросла: при виробництві насіння сої на 3,9 в.п., ріпаку – на 4,2 і соняшнику – на 9,2 в.п. Разом з тим частка витрат на оплату праці зменшилася, залежно від культури, на 2,5-4,0 в.п.

Шляхами підвищення ефективності виробництва насіння олійних культур мають бути оновлення матеріально-технічної бази; впровадження нових сортів і

гібридів; застосування мінеральних і органічних добрив в науково обґрунтованих нормах; удосконалення технологій вирощування культур, дотримання всіх технологічних вимог і тим самим зменшення виробничих витрат.

У подальших дослідженнях потрібно приділити увагу аспекту дотримання науково обґрунтованої структури посівів у масштабах України та розмірів посівних площ олійних культур для забезпечення власних потреб і реалізації частини врожаю за її межі з урахуванням проблеми збереження й відтворення родючості ґрунтів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Амбросов В.Я.* Питання конкурентоспроможності агроформувань / В.Я. Амбросов // Вісник Харківського націон. техн. ун-ту сільськ. госп-ва: Економічні науки. – Харків : ХНТУСГ. – 2009. – Вип. 85. – С. 3-9.
2. *Андрійчук В.Г.* Економіка аграрних підприємств: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.
3. *Бабич-Побережна А.А.* Формування та використання вітчизняних і світових високобілкових рослинних ресурсів: дис ... д-ра екон. наук : 08.00.03 / А.А. Бабич-Побережна. – УААН; Київ : ННЦ ІАЕ, 2007. – 456 с.
4. *Вишнівський П.С.* Агробіологічні основи формування врожаю хрестоцвітих олійних культур в умовах Лісостепу України: автореф. дис ... д-ра с.-г. наук / П.С. Вишнівський. – Вінниця, 2012. – 49 с.
5. *Димов О.М.* Стан і тенденції розвитку виробництва сої в ринкових умовах / О.М. Димов // Економіка АПК. – 2009. – № 1. – С. 97-103.
6. *Месель-Веселяк В.Я.* Забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Наук. вісн. Луган. нац. аграрн. ун-ту. Сер. «Екон. науки». – Луганськ, 2012. – № 35. – С. 79.
7. *Митченко О.О.* Формування ринку ріпака та продукції його переробки в Україні: дис ... канд. екон. наук: 08.07.02 / О.О. Митченко. – УААН; Інститут аграрної економіки. – К., 2002. – 208 с.
8. *Саблук П.Т.* Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у ХХІ столітті / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 13-19.
9. *Соловей Д.Ю.* Порівняльний аналіз економічної ефективності технологій вирощування озимої пшениці / Д.Ю. Соловей // Економіка АПК. – 2006. – № 6. – С. 75-80.
10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, М.Й. Малік та ін.]; НААН, ННЦ «Ін-т аграрн. економіки»; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 180 с.
11. *Шевченко А.* Як зробити вирощування соняшнику беззбитковим / А. Шевченко, Б. Оверченко // Пропозиція. – 2000. – № 5. – С. 33-34.
12. *Hunter M.* Essential Oils: Art, Agriculture, Science, Industry and Entrepreneurship: a Focus on the Asia-pacific Region (Agriculture Issues and Policies Series) / Murray Hunter. – Nova Science Publishers, Inc., 2012. – 780 pp.
13. *Jaeger W.* Economics of Oilseed Crops and Their Biodiesel Potential in Oregon's Willamette Valley / W. Jaeger, R. Siegel. – Oregon State University, 2008. – 50 p.
14. *Mugabo J.* Resource Use Efficiency in Soybean Production / J. Mugabo, E. Tolens, J. Chianu, A. Obi, B. Vanlauwe // Rwanda Journal of Economics and Sus-

tainable Development. – 2014. – № 6. – www.iiste.org ISSN 2222-17|00 (Paper) ISSN 2222-2855 (Online) Vol. 5.

15. *Vollmann J.* (eds.) *Oil Crops / J. Vollmann, I. Rajcan // Springer Science+Business Media, LLC, 2009. – 548 pp. – (Handbook of Plant Breeding, Vol. 4). ISBN 978-0-387-77593-7. e-ISBN 978-0-387-77594-4.*
16. *Oilseeds: World Markets and Trade / Foreign Agricultural service. – USDA. – December 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://public.govdelivery.com/accounts/USDAFAS/subscriber/new>.*

УДК: 336.71

СПЕЦИФІКА МАРКЕТИНГУ В БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Кузькіна Т.В. - к.е.н., доцент,

Бунін А. О. - аспірант, ПВНЗ Міжнародний університет бізнесу і права

В статті розглянуто основні тенденції та особливості розвитку банківського маркетингу у сучасних умовах, визначено основні види та інструменти маркетингу відносин. Досліджено функціонування банківського менеджменту в умовах кризи та посткризового стану економіки, реалізація окреслених завдань з допомогою якісного банківського маркетингу та вивчення ступеня використання основних маркетингових інструментів у банківській сфері, аналіз перспективи їх розвитку й застосування.

Ключові слова: банківський маркетинг, банківська сфера, маркетингові інструменти, фінансова криза, стратегія банку, сегментування, маркетинг подій, функції банківського маркетингу, принципи, клієнти, комерційні банки.

Кузькіна Т.В., Бунін А.О. Специфика маркетинга в банковской сфере

В статье рассмотрено основные тенденции и особенности развития банковского маркетинга в современных условиях, определены основные виды и инструменты маркетинга отношений. Исследовано функционирование банковского менеджмента в условиях кризиса и посткризового состояния экономики, реализация очерченных заданий с помощью качественного банковского маркетинга и изучения степени использования основных маркетинговых инструментов в банковской сфере, анализ перспективы их развития и применения.

Ключевые слова: банковский маркетинг, банковская сфера, маркетинговые инструменты, финансовый кризис, стратегия банка, сегментация, маркетинг событий, функции банковского маркетинга, принципы, клиенты, коммерческие банки.

Kuzkina T.V., Bunin A.O. Specific of marketing in a bankskovskoy sphere

In the article basic tendencies and features of development of the bank marketing are considered in modern terms, basic kinds and instruments of marketing of relations are certain. Functioning of bank management in the conditions of crisis and postkrizovogo state of economy, realization of the outlined tasks by the high-quality bank marketing and study of degree of the use of basic marketing instruments in a bank sphere, analysis of prospect of their development and application is explored.

Keywords: bank marketing, bank sphere, marketing instruments, financial crisis, strategy of bank, segmentation, marketing of events, functions of the bank marketing, principles, clients, commercial banks.

Постановка проблеми. Кризові явища, які спостерігалися в економіці та в банківській системі України зокрема, значно ослабили конкурентні позиції навіть провідних великих банків. За таких умов найбільш важливими завданнями